

Ojämlika arbetsplatser i ett förändrat arbetsliv

Kristina Boréus, Anders Neergaard & Lena Sohl

När jag tittar på min mor idag, förlamad av värken som följde med detta tunga arbete, av de nästan femton år då hon stod vid monteringsbandet och skruvade på lock till glasburkar, med rätt att bli avbyt看t tio minuter på morgonen och tio minuter på eftermiddagen för toalettbesök, är det den sociala ojämlikhetens mest konkreta, rent fysiska innebörd som sticker ut. (Eribon 2018, 80)

När den franske sociologen Didier Eribon beskriver sin mammas arbetsliv och arbetsvillkor gör han det genom att ta upp de fysiska effekterna – den förlamande värken hon lever med – och hur arbetet var organiserat. Arbetsvillkoren hade hon själv ytterst lite kontroll över – någon annan hade bestämt de två toalettbesöken. ”Social ojämlikhet” är de ord Eribon använder för att beskriva detta. Hans mammas värk i kroppen och bristen på kontroll över de egna arbetsvillkoren kan inte beskrivas i andra termer.

Författaren Édouard Louis tar denna tanke ett steg längre i titeln på sin uppmärksammade bok *Vem dödade min far?* (2019). Där beskriver han hur hans familj åker till havet för att fira att skolstartsbidraget höjts med närmare 100 euro (s. 81): ”Hos de människor som har allt har jag aldrig sett någon familj åka till havet för att fira ett politiskt beslut, därför att politiken nästan inte förändrar något för deras del.” Det tas även andra politiska beslut, som Louis far inte kan påverka, han som fick sin rygg knäckt på fabriken när en last föll över honom. Beslut som

påverkar ersättningen han får efter att han blivit oförmögen att arbeta. Statens krav på ”återgång i arbete” innebär att fadern tvingas börja arbeta igen och Louis skriver (s. 81): ”Du var medveten om att politik i ditt fall var en fråga om liv och död.” Livet och döden är båda ojämlika. Livet, för att människors livsvillkor i hög grad påverkas av de ojämlikheter som finns i samhället. Döden, för att ojämlikheterna som vi lever med också dödar en del av oss.

Denna bok handlar framför allt om ojämlikhet på enskilda arbetsplatser – Eribons mammas arbetsplats vid löpande bandet eller fabriken där Louis pappa fick sin rygg knäckt skulle ha kunnat vara exempel. Den handlar alltså om arbetsplatser där klasskillnader sätter sin prägel på arbetet. Men den vidgar perspektivet på två sätt. För det första handlar den inte bara om ojämlikheter i industriarbetet; flera av antologins bidrag handlar om vårdarbetsplatser och några om tjänstesektorn.

För det andra tar boken upp även andra ojämlikhetsdimensioner än de klassmässiga, framför allt sådan ojämlikhet som råder på arbetsplatser i ett rasifierat samhälle. Ett rasifierat samhälle är ett samhälle där människor i många – men inte nödvändigtvis alla – sammanhang sorteras efter hudfärg, eller delas in efter var i världen de är födda eller efter vilken etnicitet eller religion de tänks ha. I *Jag har tänkt mycket på oss och våra utmattade kroppar* brevväxlar Fatuma Awil och Andrea Malešević om sina till Sverige invandrade mammor, om arbete och om otrygga anställningar som gör att det inte går att planera livet. Så här berättar en av dem om sin mamma (Awil & Malešević 2018, 24):

Hon drog oss och de tunga matkassarna genom snön i flera år. Utbildade sig till undersköterska för att snabbt kunna få jobb. När hon blev klar trodde hon att lyckan skulle vända, men hon blev fast som vikarie i tio år, varje gång hon skulle få fast anställning kastades hon ut. Hon bet ihop för att hon hade två barn att ta hand om.

Den här boken är den första i Sverige som med ett brett perspektiv tar sig an rasifierad ojämlikhet inom flera sektorer av arbetslivet och därmed svarar upp mot en av svensk arbetslivsforskningens aktuella utmaningar. Många av kapitlen bidrar dessutom till intersektionalitetsforskningen, som tar sin utgångspunkt i att ojämlikhet produceras utifrån olika

maktdimensioner. Flera kapitel studerar ojämlikhet på arbetsplatser i dialog med sociologen Joan Ackers begrepp ”ojämlikhetsregim”.

I detta inledningskapitel kontextualiserar vi antologins bidrag. Vi börjar med att förankra boken i fältet arbetslivsforskning, framför allt svensk. Därpå diskuterar vi bokens mest centrala tema, fenomenet ojämlikhet, som under senare decennier fått förnyad aktualitet inom forskningen och den samhällspolitiska debatten. Vi redogör för aktuell forskning om ekonomisk ojämlikhet mer generellt och för forskning om ökad ekonomisk ojämlikhet i Sverige. Vi presenterar också de centrala begreppen: ”rasifiering” och ”rasism”, ”intersektionalitet” och ”ojämlikhetsregim”. Till sist presenterar vi alla bidragen i antologin.

Svensk arbetslivsforskning och forskning om ojämlikhet

Arbetslivsforskningen växte fram jämsides med industrikapitalismen, med speciellt fokus på tillverkningsindustrin och i viss mån byggsektorn. Med expansionen av den offentliga sektorn har arbetslivsforskningen alltmer kommit att intressera sig för offentlig tjänsteproduktion. De senaste tre decennierna av kraftig tillväxt inom privat tjänsteproduktion har också kommit att prägla arbetslivsforskningen.

Två antologier utgivna under de senaste åren får utgöra referenspunkt för vår diskussion om svensk arbetslivsforskning: dels *Arbetslivet* med Mattias Bengtsson och Tomas Berglund (2017)¹ som redaktörer, dels *Arbete & välfärd. Ledning, personal och organisationsmodeller i Sverige* (2019) med Åke Sandberg som redaktör. Båda är omfattande volymer om 19 respektive 24 kapitel som presenterar forskning, teoretiska perspektiv och empiriska studier om arbetslivet med fokus på Sverige.

Båda antologierna kan ses som grundläggande läroböcker om arbetslivsforskning. De ger teoretiska perspektiv på en mängd aspekter av arbetslivet, ofta med empiriska exempel. Mellan dem finns dock en viktig och intressant skillnad. Medan Sandbergs antologi betonar den svenska modellen och förändringar i arbetslivet utifrån kontinuitet, så betonar Bengtsson och Berglund i högre grad en kvalitativ förändring. Vår antologi ligger närmare Bengtssons och Berglunds perspektiv, med betoning på den ökande ojämlikhet som under de senaste decennierna

förändrat arbetslivet generellt, inte minst i Sverige. Det finns skäl att tala om ett regimskifte i arbetslivet.

Regimskiftet märks på flera sätt. Bengtsson och Berglund (2017) pekar på några särdrag i svenskt arbetsliv. Ett är starka arbetsmarknadsparter i form av fackligt organiserade arbetare samt väl organiserade privata och offentliga arbetsgivare.² Vi har å ena sidan kollektiva former för stark klassorganisering, å andra sidan förhandlingar och samverkan. Ett annat särdrag är löneskillnaderna, som har varit relativt små i ett internationellt perspektiv och generellt sjönk fram till 1980-talet, för att under 1990-talet vända uppåt. Ett tredje särdrag är den övergripande ekonomiska politiken: sex decennier (1930–1990) av keynesiansk politik med full sysselsättning som prioriterat mål.

Begreppet ”svensk exceptionalism” (eller skandinavisk eller nordisk) har använts för att beteckna bland annat dessa särdrag. Det står dock klart att de senaste tre decennierna har inneburit stora institutionella och strukturella förändringar. Vi har sett en kraftig minskning i facklig organisationsgrad, vilket har påverkat möjligheterna till partssamverkan och förhandlingar. Löneskillnaderna ökar igen. Vi har också sedan 1990-talets början sett hur den ekonomiska politiken på olika sätt kommit att anta nyliberala former, där det överskuggande målet har varit låg inflation på bekostnad av full sysselsättning. Idén om en svensk exceptionalism är knappast rimlig längre. Sedan åtminstone 1990-talet har Sverige varit starkt präglad av först nyliberala (Ålund m.fl. 2017) och därefter etnonationalistiska globala strömningar (Bonacich m.fl. 2008), vilka båda påverkar arbetslivet (Meyer 2019). Bidragen i denna bok utgår från denna nya situation: det är en bok om ojämlikhet i det nya arbetslivet.

Bokens fokus och utvecklingen av svensk arbetslivsforskning

Arbetslivets utveckling i Sverige avspeglas naturligt nog i arbetslivsforskningen. I ett inledande kapitel i *Arbete & välfärd* (2019) presenterar Torsten Björkman och Åke Sandberg en periodisering av svensk arbetslivsforskning. Nedan knyter vi denna periodisering till studier av ojämlikhet längs olika dimensioner, vilket tydliggör vår boks bidrag till arbetslivsforskningen.

Den första period som Björkman och Sandberg urskiljer kallar de "Trivsel och anpassning", och den sträcker sig från 1940-talet till 1960-talet. Arbetslivsforskningen kännetecknades under denna period först och främst av ett funktionalistiskt perspektiv baserat på framstegs-optimism. Ojämlighet och konfliktlinjer mellan skilda grupper var inte framträdande teman.

Inom samhällsvetenskap och humaniora växte det under slutet av 1960-talet fram en generation av marxistiskt, men även weberianskt, inspirerade forskare som studerade den samhälleliga betydelsen av klass. Inom arbetslivsforskningen kom klassbegreppet att spela en betydande roll i studier av såväl arbetsliv och arbetsmarknad som arbetets organisering och ledning. De förra handlade om hur arbetslivet och arbetsmarknaden genererade och reproducerade klassrelationer i arbetet, liksom om klassmässiga skillnader i löner, socialförsäkringar, hälsa med mera. Studierna om arbetets organisering och ledning fokuserade ofta på hur klass skapades genom uppdelningen i planerande (eller intellektuellt) och utförande (eller fysiskt) arbete. Hur arbetet var organiserat sågs som en effekt både av arbetsmarknadens sätt att fungera och av ledningen och styrningen på arbetsplatserna. Arbetets organisering förstods som en central aspekt av hur klassrelationer skapades, inte minst genom de två moderna klassikerna, Bravermans *Arbete och monopolkapital* (1985), som betonar arbetets degradering genom särskiljandet av planering och genomförande och Burawoys *Manufacturing consent* (1979), där arbetsplatsen och arbetsprocessen synliggörs som en politisk och ideologisk arena för kamp.

Klasskillnader var inte den enda ojämlikhetsdimension som började beforskas under denna tid. Den genusvetenskapliga arbetslivsforskningen växte fram under 1970-talet och kom att breddas såväl teoretiskt som empiriskt. Initialt låg fokus i hög grad antingen på kvinnors marginaliserade position inom industrin eller på deras centrala roll i den offentliga välfärdssektorn. Senare forskning har kompletterats med genusvetenskapliga perspektiv på privat tjänsteproduktion. Även om arbetslivsforskning med betoning på klass fortfarande var central så kom genusvetenskapliga perspektiv på makt att allt starkare komplettera arbetslivsforskningen. Detta var vad som skedde under den senare delen av perioden 1965 till 1974, "Partssamverkan, omprövning och

motsättningar” och ännu tydligare under åren 1975 till 1990, ”Arbetslivsforskningens guldålder med förändringsprojekt på arbetsplatserna”, i Björkmans och Sandbergs (2019) periodisering.

Framväxten av en arbetslivsforskning med fokus på kön, genus och ojämlikhet speglade både ett samhällspolitiskt intresse för ett ökat arbetskraftsutbud och feministiska teoriers påverkan på forskningen under inledningen av en andra feministisk våg (Schmitz 2011). Medan radikalfeminismen huvudsakligen intresserade sig för aspekter av patriarkatet som var kopplade till genusrelationer utanför arbetslivet, inte minst inom familjen, så fokuserade liberalfeminismen på diskriminerande lagstiftning, och socialistisk och marxistisk feminism fokuserade på ojämlikheten i könat arbete. Den första avhandlingen inom arbetslivsforskning med ett uttalat genusperspektiv skrevs enligt Björkman och Sandberg (2019, 66) av Gunilla Fürst 1985. Feministisk arbetslivsforskning, ofta med marxistiska influenser, utvecklades till ett betydelsefullt fält där diskriminering, segregation och ”glastak”, liksom spänningen mellan obetalt och betalt arbete, mellan offentligt och privat, samt mellan tjänste- och tillverkningsproduktion, studerades.

Joan Acker, en sociolog från USA som under 1990-talet var verksam vid Arbetslivscentrum i Sverige, där en betydande del av den svenska arbetslivsforskningen bedrevs, spelade en viktig roll för feministisk organisationsteoretisk utveckling inom arbetslivsforskningen, såväl internationellt som i Sverige. Hon var en marxistisk feministisk arbetslivsforskare och visade med hjälp av begreppet ”ojämlikhetsregim” hur maktrelationer kopplade till klass, kön och föreställningar om ras kan studeras inom arbetsorganisationer.

Forskning om etnisk arbetsdelning och rasifiering av arbetslivet är huvudsakligen nyare, även om forskare som Wuokko Knocke (1986), Carl-Ulrik Schierup (1991; 1994 tillsammans med Sven Paulson) samt Aleksandra Ålund (1985) var föregångare i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Begrepp som ”etnicitet”, ”etnisk arbetsdelning” och ”etni-fiering” etablerades. Även om begreppet ”intersektionalitet” inte nämns finns i flera av dessa tidiga studier en ambition att fånga hur etnifiering förhåller sig till kön och i viss mån även till klass. Denna forskning etablerades i slutet av den period som Björkman och Sandberg kallar ”Den svenska modellen ifrågasätts” (1991 till 2005), och den utgjorde

ett betydande inslag i arbetslivsforskningen under den femte perioden, ”Arbetslivsforskningen utmanad, och tvärvetenskaplig samverkan eller konkurrens mellan specialvetenskaper” (2006–2017). Ojämlighet i rasifierade samhällen är den dimension av ojämlikhet som är mest närvarande i denna bok. Bidragen berör frågor om etnicitet, migranter och föreställningar om ras, ofta utifrån intersektionella perspektiv där genus och klass är viktiga.

Sammanfattningsvis utgår studierna i denna antologi från ett arbetsliv som har blivit mer ojämlikt under de senaste decennierna. Bokens bidrag kan placeras i de två senaste perioderna av arbetslivsforskning enligt Björkmans och Sandbergs periodisering, men de har också djupare rötter, framför allt i 1970-talets forskning. Bidragen relaterar även till ett återuppväckt forskningsintresse för ojämlikhet, internationellt och i Sverige. Detta är temat för nästa avsnitt.

Kritisk forskning om ojämlikhet

Om lönearbete och arbetslivet utgör fältet för denna antologi så är fokus på ojämlikhet ingången till analyserna. Forskning om ojämlikhet har fått en renässans under de senaste decennierna. Det speglar dels nyliberalismens effekter, som generellt ökat ojämlikheten mellan dem med stora resurser och dem med små, dels en breddning av intresset för ojämlikheternas sociala effekter.

Forskning om ökande ekonomiska klyftor inom länder

Det finns ett flertal övergripande böcker om ojämlikhet på samhällsnivå som förhåller sig kritiskt till senare decenniernas nyliberala utveckling. I boken *Ojämlighet dödar* beskriver Göran Therborn ”ojämlikhet” som ”ett normativt begrepp, som betecknar frånvaro eller avsaknad av något, nämligen jämlikhet” (2016, 17). Ojämlighet gör många saker. En är att den – vilket både Therborn och Louis, som citerades i början av kapitlet, säger i sina boktitlar – dödar.

Ekonomisk ojämlikhet och ojämlikhet i hälsa hör ihop. En studie av hälsa och livslängd i Göteborg visade att skillnaderna mellan det ekonomiskt mest och minst privilegierade området i staden var så stora

att de motsvarade skillnaden i medellivslängd mellan Sverige och Nicaragua (Lundquist 2014). Men inte bara det. I Richard Wilkinsons och Kate Picketts välkända *Jämlikhetsanden* (2010; först utgiven på engelska 2009) ger författarna belägg för att samhällen med stora löneskillnader är dåliga för alla. Även de mer välbärgade har det sämre. Nivån av fysisk och psykisk ohälsa, ohälsosam övervikt, oönskade tonårsgraviditeter och flera andra negativa förhållanden ökar på samhällsnivå i ojämlika samhällen, inte bara för dem som har det sämre ekonomiskt, hävdar de. Samtidigt som denna kunskap om ojämlikhetens problem existerar, betonar annan forskning att ojämlikheten generellt ökar globalt, om än oregelbundet och med betydande variationer (Saez m.fl. 2018).

Den mest uppmärksammade studien av den ekonomiska ojämlikhetens historiska utveckling är utan tvekan Thomas Pikettys *Kapitalet i tjugoförsta århundradet* (2017; först utgiven på franska 2013). Piketty har studerat en rad länder i olika världsdelar. En av hans poänger är att minskade klyftor var en historisk parentes. Numera kan ojämlikhetsnivåerna jämföras med dem som rådde före första världskriget. Piketty beskriver förmögenhetsfördelningens historia som djupt politisk och framhåller att den minskning av ojämlikhet som skedde i de flesta rika länder åren 1910–1950 var en följd av kriget och den politik som fördes för att hantera krigens påfrestningar. Detta innebar även att ärvda förmögenheter förlorade en stor del av sin betydelse, och Piketty framhåller att det kan vara första gången i historien som det skedde. Istället blev utbildning och arbete vägar till högre positioner i samhället (2017, 29–30). På samma sätt ligger politiska beslut bakom att ojämlikheten har ökat betydligt sedan 1970- och 1980-talen (Piketty 2017, 29). Jesper Roine framhåller i sin sammanfattning av Pikettys forskning på svenska (2014) att de förändringar som skedde efter 1980 framför allt var konsekvenser av avregleringar inom finanssektorn och förändrade skattesystem.

Ojämlikhet i Sverige

Det finns en berättelse om att Sverige har varit ett jämlikt land sedan Gustav Vasas tid (Berggren & Trägårdh 2006). Men berättelsen är romantiserad. Jämlikhet är något som de missgynnade alltid har fått

kämpa för. Erik Bengtsson framhåller i *Världens jämlikaste land?* (2020) att det var breda folkrörelser samt arbetarrörelsens politiska och fackliga grenar som lade grunden för jämlikhetens utveckling i Sverige från 1940-talet till 1990. Även Therborn (2016) betonar arbetarrörelsens betydelse för utvecklingen, och han pekar ut 1980-talet som en vändpunkt, det ”industrikapitalistiska samhällets slut” (2016, 44). Han menar att arbetarrörelsen förlorade i kraft och att en annorlunda kapitalism började utvecklas under socialdemokratins period vid makten 1982–1991. En nyliberal politik tog form. Den var förankrad i ett ideologiskifte som inleddes vid övergången mellan 1970- och 1980-talet, frampressad av arbetsgivarnas starka organisationer som fångade upp nygamla ekonomiskpolitiska idéer från framför allt USA och Storbritannien och lanserade dem i svensk tappning (Boréus 1994). Det ideologiska hegemoniskiftet befästes under de borgerliga regeringarna 1991–1994 och 2006–2014 (Therborn 2018, 44). Den förändrade politiken möjliggjorde framväxten av ett starkt finanskapital och vidgade de ekonomiska klyftorna i samhället.

Fördelningen av såväl inkomster som förmögenheter präglas av växande ojämlikhet. Jesper Roine och Daniel Waldenström (2009) har studerat perioden 1873–2006 i Sverige och gör en uppdelning i tre perioder vad gäller hur förmögenhetskonzentrationen sett ut: Före första världskriget förändrades förmögenheterna inte särskilt mycket. I den andra fasen, cirka 1910–1980, blev förmögenheterna betydligt mindre koncentrerade. Mellan 1950 och 1980 spreds förmögenheterna gradvis till en bredare del av befolkningen, och toppdecilen tappade i förhållande till resten (2009, 153). Under det tidiga 1980-talet avstannade utjämningen av förmögenheter, vilket författarna kopplar till bland annat slopad kapitalkontroll. Under 1980-talet började ojämlikheterna öka (igen). En OECD-rapport (2017) slog fast att Sverige under de senaste decennierna hade haft en snabbare ökning av ojämlikhet än andra OECD-länder, men från en jämförelsevis låg nivå av ojämlikhet, en poäng som Piketty (2020) också gör.

Den ojämlikhet som finns på svenska arbetsplatser existerar alltså i ett samhälle där den ekonomiska ojämlikheten har ökat under senare decennier, och ledande ojämlikhetsforskare hävdar att politiska beslut är en viktig förklaring till den ökande ojämlikheten.

Therborn påpekar att klass alltid handlar om ojämlikhet, men att det även finns andra former av ojämlikhet, grundade i bland annat patriarkala och rasistiska strukturer (2016, 22). Den ojämlikhet som växer fram i dagens Sverige ser annorlunda ut än tidigare. Den handlar inte bara om de ökade förmögenhets- och inkomstklyftor som Piketty och andra analyserat. I denna bok studeras främst ojämlikhet grundad i rasifierande strukturer.

Ojämlikhet i rasifierade samhällen

Ett begrepp som används av flera författare i boken, men inte nödvändigtvis med exakt samma innebörd, är "rasifiering". Begreppet har en lång historia i USA, Storbritannien, Kanada, Australien och Sydafrika. Idé- och lärdomshistorikern Bernt Skovdahls användande av ordet "rasialisering" (1996) och kulturgeografen Irene Molinas (1997) bruk av "rasifiering" var startpunkten i Sverige för begreppets utbredning. Såväl Skovdahl som Molina hämtade inspiration från den brittiska forskaren Robert Miles. Miles är av särskild relevans för denna bok genom sitt fokus på arbetslivet och på rasifiering och rasism som centrala praktiker i organiseringen av en viss form av ojämlikhet. Han förklarar termen "rasifiering" så här (1993, 44; vår översättning):

Vid vissa historiska konjunkturen och under specifika materiella omständigheter tillskriver människor vissa biologiska egenskaper betydelse. Detta syftar till att särskilja, utesluta och dominera: genom att reproducera föreställningen om "ras" skapar de en rasifierad Andre samtidigt som de rasifierar sig själva.

Miles väver samman klassanalysen med en förklaring av hur strukturell rasism verkar och hävdar att rasifierade grupper har kommit att "inta en strukturellt distinkt position i de ekonomiska, politiska och ideologiska relationerna i den brittiska kapitalismen, men inom arbetarklassens gränser. De utgör därför en fraktion av arbetarklassen vilken kan särskiljas som en rasifierad fraktion" (1982, 165; vår översättning).

Miles fokuserar på rasifierad ojämlikhet på makronivå. Flera av hans studier synliggör kolonialism och neokolonialism samt migrantarbete.

I artikeln ”The racialization of global labor” (Bonacich m.fl. 2008) argumenterar författarna för vikten av att se den globala karaktären av rasifiering. Miles har dock huvudsakligen analyserat rasifieringsprocesser inom nationalstaten.

Med begreppet ”rasifiering” riktar vi ljuset mot hur föreställningar om ras och etnicitet får betydelse och konsekvenser i ett samhälle, på en arbetsplats eller i något annat sammanhang. Miles talar om ”vissa biologiska egenskaper” i citatet ovan, men ofta används termen på ett vidare sätt. Så är fallet i några av bidragen i denna bok. Ett samhälle där exempelvis kategoriseringar som bygger på religion och språk, det som brukar kallas etnicitet, är centrala kan då kallas rasifierat. Vi menar att Sverige 2021 är ett rasifierat samhälle i den bemärkelsen och att människor därför tenderar att rasifieras. Människor sorteras ofta som ”invandrare” till skillnad från ”svenskar”, muslimer avskiljs från den övriga befolkningen och mer renodlad rasism som handlar om hudfärg drabbar många människor i Sverige (se t.ex. Länsstyrelsen Stockholm 2018). Det betyder inte att rasifieringslogiker styr i alla sammanhang, men de påverkar livet för många människor, inte minst på deras arbetsplatser.

Forskning från Tyskland (Lutz 2011) och USA (Muñoz 2008) samt internationella jämförelser (Schierup m.fl. 2015) har visat att arbetare har olika villkor beroende på vad de sorteras in i för kategori, till följd av migrationsregimer samt informaliseringen av ekonomin. En migrationsregim är ett visst sätt att organisera invandring: reglering och diskurser som påverkar villkoren för att invandra till, leva i och arbeta i landet samt hur invandrade personer uppfattas i relation till nationen (Ålund m.fl. 2017). Informalisering, det vill säga borttagandet av politiska eller fackligt framförhandlade regleringar av arbetslivet, skapar större utrymme för det slags sortering som hänger samman med rasifiering. Det uppstår speciella segment inom arbetsmarknaden för invandrade arbetare och andra som tenderar att missgynnas i rasifierade samhällen.

Att vissa arbetare underordnas inte bara som arbetare, utan också genom att placeras i en grupp som betraktas som inte riktigt tillhörande nationen, möjliggör överexploatering, det vill säga en förstärkt exploatering där lönerna och arbetsvillkoren är betydligt sämre än vad som är brukligt på arbetsmarknaden (Balibar & Wallerstein 2002; Neer-

gaard 2015). Utvecklingen finns även i Sverige (Dahlstedt & Neergaard 2019), men en stor del av den svenska arbetsmarknaden kännetecknas av en högre grad av formalisering än i många andra länder. Invandrade arbetare och andra anställda med permanent uppehållstillstånd eller medborgarskap åtnjuter även i ett delvis rasifierat Sverige formellt samma rättigheter som de anställda som betraktas som svenskar. Ändå finns ojämlikhetsregimer på många arbetsplatser som missgynnar de invandrade. Flera av bokens bidrag handlar om det förhållandet.

Termen ”rasism” används också i boken, inte heller med exakt samma innebörd hos alla författare och ibland kanske liktydigt med ”rasifiering”. Enligt Reisigl och Wodak (2000, 10) baseras rasism på en hierarkisk konstruktion av grupper, vilka betraktas som karaktäriserade av något som är nedärvt och tillskrivs vissa kollektiva egenskaper. Dessa egenskaper betraktas som i princip oföränderliga. Ett begrepp som återkommer i flera av bidragen är ”vardagsrasism”, som utvecklades av Philomena Essed (1991): en rasism som manifesteras i små vardagliga handlingar som vi är så vana vid att vi kanske inte ens uppfattar dem som rasistiska.

Begreppet ”intersektionalitet” i forskning om ojämlikhet

Arbetslivsforskningen har med tiden intresserat sig för allt fler dimensioner av ojämlikhet: från klass, till kön, till grupper i rasifierade samhällen. Hur hänger sådana sorterings- och maktmekanismer samman, och hur förstärker eller motverkar de ojämlikhet?

Marxistiskt och weberianskt inspirerad forskning kom under senare delen av 1980-talet att i ökad utsträckning, ofta i och med ankomsten av en ny generation kvinnliga och feministiska forskare, studera ojämlikhet och maktskillnader som resultatet av en kombination av klass- och genusdimensioner.

Intersektionalitetsperspektivet började utvecklas bland svarta feministiska forskare i USA. Ordet ”intersektionalitet” användes första gången av Kimberlé Crenshaw 1991, när hon kritiserade frånvaron av erfarenheter från *women of color* i feministiska och antirasistiska analyser. Förståelsen av hur olika slags förtryck, men också olika privilegier, hänger samman går att härleda till *black feminism* och den kamp som

kvinnor förde mot slaveriet i USA under mitten av 1800-talet (Brah & Phoenix 2004). Avtar Brah och Ann Phoenix (2004, 76 ff.) beskriver hur Combahee River Collective redan i slutet av 1970-talet visade betydelsen av intersektionella analyser. Med utgångspunkt i svart lesbisk feminism menade författarna inom kollektivet att det var viktigt att se hur ras, kön, klass och sexualitet förtryckte människor eller placerade dem i privilegierade positioner.

I Sverige introducerades intersektionalitetsbegreppet 2002 i boken *Maktens (o)lika förklädnader*, där Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari kritiserar de de tongivande feministiska analyserna i Sverige för deras oförmåga att förklara hur rasism hängde samman med sexism. De argumenterade för vikten av att förstå hur strukturer som patriarkatet, kapitalismen och rasismen hänger samman – och de ville förändra dessa strukturer. I boken *Intersektionalitet* (2005) skrev de los Reyes och Diana Mulinari, med utgångspunkt i Paula Mulinaris forskning om serviceanställda i Malmö (Mulinari 2007), att de anställda exploaterades på grund av att de var arbetarklass men också på grund av kön och föreställningar om ras (2005, 109):

Arbetslivets organisering innebär för såväl arbetsgivare som anställda ett skapande av klassmässig, etnisk och bekönad underordning där de anställda förväntas tillhandahålla inte bara sin arbetskraft utan även tillgodose förväntningar om en exotisk och bekönad andra.

Utifrån den svenska debatten om intersektionalitet lyfte de los Reyes (2016, 37 f.) fram rasismen – och den tystnad om rasism som den breda fåran av feministiska krav på jämställdhet har inneburit – som central när det gällde varför intersektionalitetsbegreppet behövs här. I Sverige fanns en medvetenhet om kapitalismen och klassförtrycket med när begreppet ”intersektionalitet” introducerades, bland annat eftersom klass hade varit centralt för Combahee River Collective och Crenshaw, vilka i sin tur var viktiga för de forskare som introducerade begreppet i Sverige. Dock finns en kritik mot att klass senare har fallit bort ur många internationella intersektionella analyser. Till exempel menar Beverley Skeggs (i Tornhill & Tollin 2008, 41) att ”förhållandet till det kapitalistiska systemet” har hamnat i bakgrunden i intersektionella analyser.³

Ojämlighet är ett stort forskningsfält. De exempel på ojämlikhetsforskning vi presenterat ovan har i huvudsak behandlat ojämlikhet på ett samhälleligt plan. Nu flyttar vi sökarljuset mot hur ojämlikhet skapas och upprätthålls på enskilda arbetsplatser.

Ojämlighetsregimer – arbetsplatser i fokus

Ett övergripande mål med antologin har varit att samla forskning om ojämlikhet i framför allt svenskt arbetsliv, på enskilda arbetsplatser. Majoriteten av antologins bidrag fokuserar på arbetsorganisationer och konkret på en eller flera arbetsplatser. Ett centralt begrepp är ”ojämlikhetsregim”. Det är hämtat från Joan Ackers forskning (2006, 2009) och syftar på sammanhängande praktiker, processer, betydelser (mer om dessa tre faktorer nedan) och handlingar som förekommer på en arbetsplats och som skapar och upprätthåller ojämlikhet (Acker 2006, 443). Ackers förståelse av arbetets ojämlikhet ligger nära de analyser som gjorts av Donald Tomaskovic-Devey (se bl.a. Tomaskovic-Devey 2014).

För Acker är ojämlikhetsregimsbegreppet ett sätt att förstå hur exploatering, idéer och praktiker som har sin grund i klass, genus och föreställningar om ras fungerar, men begreppet kan även användas för att analysera andra former av ojämlikhet (se t.ex. Healy m.fl. 2018). En poäng med Ackers begrepp är att det syftar till att beskriva hur olika former av ojämlikhet fungerar, ett intersektionellt sätt att betrakta ojämlikhet. Att ojämlikhet av olika slag skapas och omskapas i relation till varandra är en utgångspunkt för förståelsen av hur ojämlikhetsregimerna fungerar (Acker 2006, 442; vår översättning):

De flesta studier av skapandet av klassbaserad, genusbaserad och rasbaserad ojämlikhet i organisationer har fokuserat på en eller annan av dessa kategorier och sällan försökt studera dem som komplexa, ömsesidigt förstärkande eller motverkande processer.

Ojämlighetsregimsbegreppet förutsätter en strukturell syn på ojämlikhet. Ojämlikheten är kopplad till inordnandet av de anställda i olika kategorier. På en arbetsplats kanske kvinnor och män ges olika uppgifter utifrån föreställningar om att vissa uppgifter är kvinnliga, andra

manliga. På en annan kanske mörkhyade personer får lägre lön än ljushyade utan att det kan förklaras av olikheter i utbildningsbakgrund eller arbetslivserfarenhet. På i princip alla arbetsplatser har de anställda olika lön och inflytande beroende på vilket yrke de har.

I allmänhet är den ojämlikhet som råder på arbetsplatser av samma slag som i det samhälle där arbetsplatserna finns. De ojämlikhetsskapande praktiker, processer och betydelser som finns på en arbetsplats speglar det omgivande samhället. Praktiker på samhällsnivå påverkar praktiker på arbetsplatserna: om diskriminering behandlas som ett samhällsproblem, motarbetas och lagförs när det förekommer inom utbildningssystemet, på bostadsmarknaden eller i krogkön, är chansen större att den också bekämpas på arbetsplatserna. Om den osynliggörs är risken större att det också är vad som sker i arbetslivet.

Med ”processer” menar Acker de organisatoriska ordningar som reproducerar ojämlikhet, såsom grundläggande krav för rekrytering och anställning, lönesättning och arbetsledning samt informella interaktioner mellan kolleger på jobbet, men även större förändringar, exempelvis i organisationens ägarskap eller personalens sammansättning. Förändringar som pågått under flera decennier på många svenska vårdarbetsplatser är att en större andel av de anställda har invandrat och att kommunalt ägda vårdinrättningar utsätts för konkurrens från privata. Sådana processer är i högsta grad ett resultat av samhälleliga processer: invandring och privatisering.

De ”betydelser” som Acker menar bidrar till att skapa och upprätthålla ojämlikhet är exempelvis de som allmänt i ett samhälle tillskrivs vissa sysslor (vissa betraktas som mer lämpade för kvinnor än för män) och vissa grupper (”invandrare” kan uppfattas vara bättre på vårdande uppgifter än ”svenskar”). Många sådana föreställningar som kan bidra till ojämlikhet förekommer på flera av de arbetsplatser som undersöks i de studier som presenteras i boken. Eftersom dessa knappast har spridits direkt mellan arbetsplatserna är de sannolikt uttryck för mer allmänna föreställningar i samhället.

Flera av bokens studier kopplar de komplexa praktiker och processer som genererar ojämlikhet till diskriminering. Diskrimineringslagstiftning fokuserar, utöver aktiva åtgärder, på det som Loury (2002) kallar ”diskriminering i kontrakt”, det vill säga ojämlik behandling på

grundval av föreställningar om ras (eller kön eller sexualitet) i formella transaktioner: rekrytering, befordran och lönesättning men även fördelning av arbetsuppgifter, arbetstider och en mängd små vardagliga beslut. Samtidigt menar Loury att allt inte kan reduceras till formella transaktioner. Med begreppet ”diskriminering i kontakt” synliggör han den diskriminering som sker i livets informella, privata sfärer, inklusive vilka människor väljer att umgås med privat och på arbetet (Loury 2002). Moderna former av diskriminering tenderar att vidmakthållas genom informella nätverk som systematiskt missgynnar medlemmar av historiskt uteslutna och underordnade grupper.

Bokens uppläggning och bidrag

Detta är framför allt en bok om ojämlikhet i arbetslivet i Sverige på 2000-talet. Fokus ligger på ojämlika arbetsplatser i ett rasifierat Sverige, men bland bidragen finns också ett par jämförande studier som behandlar arbetsplatser i andra länder. Vi har velat föra samman resultaten från ett antal empiriska studier av ojämlikhetsregimer på enskilda arbetsplatser för att utvidga kunskapen om hur dessa fungerar. Vi har också velat samla bidrag om försök att motverka ojämlikhet på svenska arbetsplatser.

Boken består av fem delar. Den första delen, ”Det nya svenska arbetslivet och ojämlikheten”, utgörs av två kapitel som ger en bakgrund till de efterföljande. Det första är denna inledning.

I kapitel 2, ”Ojämlikhet och polarisering i detaljhandeln 1990–2015”, analyserar Stefan Carlén och Paulina de los Reyes hur ojämlikheten har utvecklats i den svenska detaljhandeln och vilken roll osäkra anställningsformer har spelat. Ökande sysselsättningsgrad har tidigare brukat leda till minskande klyftor, men de senaste decennierna har visat hur sysselsättning kan hänga samman med ökad ojämlikhet. En orsak är att en stor del av de nya anställningarna varit osäkra och icke-standardiserade visstids- och deltidsanställningar. Författarna visar hur tidsbegränsade anställningar varierar med faktorer som de anställdas kön, klass och etniska bakgrund.

Bokens andra del, ”Ojämlika arbetsplatser i ett rasifierat samhälle”, fokuserar på vardagsrasism och rasifierad ojämlikhet på arbetsplatser med exempel från sjukvården och sjuksköterskeyrket, industri-

arbetsplatsen tvätteriet samt, i två kapitel, äldreomsorgen. I kapitel 3, ”Vi är egentligen bara siffror’. Kontinuitet och förändring i kvinnors arbetslivsberättelser från ett tvätteri”, belyser Lena Sohl kontinuitet och förändring i arbetsvillkoren på ett tvätteri, med utgångspunkt i de kvinnliga tvätteriarbetarnas erfarenheter. Teoretiskt undersöks hur klass, rasifieringsprocesser och exploatering har betydelse. Kvinnorna beskriver både villkor som för samman arbetarna på tvätteriet och villkor som splittrar. Det finns en spänning mellan upplevelser av att vara gemensamt exploaterade och uppdelningar inom gruppen arbetare. Uppdelningen inom gruppen arbetare har sin grund i primär rasifiering, vilket innebär en överexploatering av underordnade rasifierade grupperns lönearbete.

I bokens fjärde kapitel, ”Sjuksköterskors erfarenhet av vardagsrasism”, analyserar Rebecca Selberg rasism inom sjuksköterskors arbete. En utgångspunkt är att rasism skapas och återskapas på arbetsplatser genom organiseringsprocesser som rekrytering och lönesättning samt genom informella interaktioner mellan anställda och mellan arbetsgivare och underordnade. Selberg argumenterar därför för att det är viktigt att rasism utforskas som en vardaglig aspekt av livet på arbetsplatser. Hon framhåller att erfarenheter av rasism bör tas på allvar och börja betraktas som ett problem för hela yrkeskollektivet.

Linda Lill analyserar i kapitel 5, ”Jag skämtar mycket om mig själv! Erfarenheter av vardagsrasism i äldreomsorgsarbetet”, hur rasism kommer till uttryck inom äldreomsorgsarbete. Kapitlet visar på en metod som den drabbade personalen använder för att hantera sådana situationer: skämt och självironi. Redogörelsen utgår från en enskild undersköterskas erfarenheter och hennes sätt att med skämtsamhet försöka hantera den utsatthet hon upplever i arbetet på grund av sitt utseende. En slutsats är att kvinnorna hanterar rasism och utsatthet på arbetsplatserna genom att ta stort moraliskt ansvar för den rasistiska kontext de arbetar i.

I det sjätte kapitlet, ”Marginaliserade människors upplevelse av rasism. Migranternas och etniska minoriteters erfarenheter av arbete i europeisk äldreomsorg”, skriver Nina Sahraoui om hur utomeuropeiska migranter och medlemmar av etniska minoriteter skildrar sina erfarenheter och upplevelser av rasism och diskriminering inom äldreomsorgen i London, Paris och Madrid. Hon analyserar olika former av rasism och

diskriminering, liksom de anställdas skiftande strategier för att hantera sådant förtryck. Deras erfarenheter existerar i ett sammanhang av bredare institutionell rasism. Det visar sig bland annat att antidiskrimineringslagstiftning ofta är otillgänglig för människor i prekära yrken som missgynnas av rasifieringsprocesser.

Bokens tredje del, "Genus och intersektionalitet", består av fyra kapitel. Den inleds med kapitel 7, "Genusregimer och kvinnors identiteter som industriarbetare. Röster från Volvofabriker i Sverige, Mexiko och Sydafrika", i vilket Diana Mulinari, Nora Räthzel och Aina Tollesen analyserar likheter och skillnader mellan kvinnors landsspecifika erfarenheter av industriarbete i en manligt dominerad industri: Volvos fabriker i Umeå, Tultitlán (Mexiko) och Durban (Sydafrika). Kapitlet fokuserar på villkoren för industriarbetare med arbetsvillkor enligt den "gamla" anställningsmodellen, det vill säga fasta heltidsjobb. Det gör att forskarna kan studera "normaliteten" i de kapitalistiska produktionsförhållandena. Trots stora skillnader mellan länderna uppskattar kvinnorna, som förvärvsarbetar under ett kapitalistiskt företags exploaterande styrning, att kunna göra ett gott jobb och vara produktiva, samtidigt som de slits mellan å ena sidan möjligheten att stärka sitt självförtroende och å andra sidan nödvändigheten av att uppoffra sig i och med att de ansvarar för att försörja sin familj.

I bokens åttonde kapitel, "Kvinnor i dataspelsindustrin '... kanske man inte får den uppmärksamheten som om man hade varit kille ...'", låter Alexander Styhre kvinnliga och manliga anställda och chefer komma till tals, och analyserar deras resonemang om hur dataspelsindustrin borde arbeta för att uppnå ökad jämställdhet. De kvinnliga dataspelsutvecklarna ser jämställdhet som viktigt, samtidigt som såväl kvinnliga som manliga spelutvecklare undviker att driva jämställdhetsfrågor. En slutsats är att kön och dataspelsutveckling är sammankopplade på komplicerade sätt. Å ena sida skapar den manliga dominansen utmaningar och svårigheter för den enskilda kvinnliga spelutvecklaren, å andra sidan har det på senare tid växt fram ett tryck, såväl inifrån dataspelsindustrin som från samhället i stort, på att prioritera jämställdhetsarbete.

I kapitel nio, "Skilda ojämlikhetsregimer? Praktikerna på kvinno- och mansdominerade arbetsplatser", jämför Kristina Boréus, Alireza Behtoui, Ulf Mörkenstam, Anders Neergaard och Soheyla Yazdanpanah

ojämlikhetsregimer på en mansdominerad arbetsplats (ett bostadsföretag) och flera kvinnodominerade arbetsplatser (inom vården). Resultaten visar att kvinnor är förlorare vad gäller bland annat löner på den mansdominerade arbetsplatsen, medan motsvarande inte gäller för män på de kvinnodominerade arbetsplatserna. Invandrade anställda från länder i det globala syd är förlorare på båda typerna av arbetsplats. För att förklara ojämlikheterna undersöker författarna utestängningsmekanismer samt möjligheterna för olika grupper att ställa krav.

I det tionde kapitlet, ”Jag är också kränkt ...’ – om förståelsen av diskriminering”, analyserar Ulla Eriksson-Zetterquist hur personal inom Försvarsmakten förstår diskriminering på arbetsplatsen. Hon studerar hur diskriminering tar sig uttryck i vardagliga sammanhang, och det visar sig att de kränkningar som personalen upplever ofta har att göra med andra slags orättvisor än dem som klassas som diskrimineringsgrunder enligt lagen. En sådan orättvisa är att militär personal överordnas civil, en annan att många i personalen upplever att de är ersättningsbara.

I antologins fjärde del, ”Strategier och praktiker för jämlikhet”, behandlas olika försök att motverka ojämlikhet på svenska arbetsplatser. I det elfte kapitlet, ”Mångfaldsarbetets förändringspotential. Insikter från sex engagerade företag”, belyser Charlotte Holgersson och Laurence Romani både hur ojämlikhetsregimer kan förändras och hur de kan bestå trots förändringsförsök. De studerar och problematiserar det så kallade mångfaldsarbete som pågår på många arbetsplatser. En slutsats är att tre dimensioner av mångfaldsarbete är centrala för att öka jämlikheten: en uttalad vilja att skapa mångfald och motarbeta ojämlikhet, nyckelpersoners kunskap om ojämlikhet och ojämlikhetens konsekvenser samt kunskap om hur förändringsarbete bäst kan bedrivas.

I kapitel 12, ”Infiltration som motståndstaktik. Om att Rekrytera rätt”, undersöker Mia Liinason hur Interfem, ett feministiskt och antirasistiskt resurscentrum, söker utmana ras- och könsdiskriminering genom att underminera reproduktionen av ojämlikhet på arbetsmarknaden. Hon lägger särskild tonvikt vid Interfems förståelse av likabehandling och social kompetens i rekryteringsprocesser. I kapitlet betonas att krav på rättigheter endast är meningsfulla i en bredare kamp för social rättvisa. En slutsats är att Interfem i sitt motstånd mot reproduktion

av ojämlikhet i organisationer kan dra fördel av glapp eller svagheter i etablerad förståelse av mångfald.

Bokens trettonde kapitel, "Bland kanelbullar, Facebook och klasskamp. Om en strejks vardagliga organisering" av Paula Mulinari, baseras på ett fältarbete vid Öresundstågen 2014 under tiden före och under en strejk. Författaren diskuterar begränsningarna hos Ackers förståelse av motstånd och drar slutsatsen att strejken visade att omsorg och reproduktivt arbete är viktiga aspekter av den kamp som utkämpas på arbetsplatser, men också att kampen är bärare av visioner om andra sätt att organisera arbetet, det dagliga livet och omsorgen om varandra.

I bokens femte och avslutande del, "Betydelsen av ett ojämlikt arbetsliv", ställs den centrala frågan varför ojämlikhetsregimer egentligen är orättvisa, och bokens bidrag sammanfattas och kommenteras. I kapitel fjorton, "Är jämlika arbetsplatser ett relevant rättvisemål?", undersöker Simon Birnbaum om ojämlika arbetsplatser också är orättvisa och i så fall varför. Han jämför och värderar tre angreppssätt som har varit särskilt betydelsefulla i den rättviseteoretiska litteraturen om jämlikhet: rawlsiansk socialliberalism, libertarianism och relationell jämlikhet. En slutsats är att frågorna om fördelningsrättvisa bäst grundas i en analys av relationell jämlikhet som fokuserar på maktrelationer och frihet från godtycklig maktutövning. Birnbaum diskuterar också på vilka sätt någon typ av basinkomst skulle kunna motverka ojämlikhet i arbetslivet.

I kapitel 15, "Ojämlika arbetsplatser i krisernas och möjligheternas era", sammanfattar vi redaktörer vad vi menar att bidragen sammantaget lär oss om svenska ojämlikhetsregimer. Vi föreslår också hur forskningen om ojämlikhetsregimer skulle kunna gå vidare.

I bokens efterord konstaterar Göran Therborn att volymens fokus på ojämlika arbetsplatser är ett tankeväckande inslag i samhällsvetenskapens nyvakna intresse för (o)jämlikhet. Ett sådant fokus är av stor betydelse, eftersom arbetsplatser är centrala i ett samhälles produktion av ojämlikhet. Therborn menar att arbetsplatsen troligen är den viktigaste strukturella generatoren av ojämlikhet i hälsa och livslängd, den som gör att arbetarklassens män och kvinnor inte lever lika länge som andra – klassgap som håller på att vidgas, i Sverige liksom i många andra länder.

Noter

- 1 Utkom första gången 2002. 2017 års upplaga är den tredje uppdaterade, reviderade och utvidgade.
- 2 Vi använder den etablerade termen "arbetsgivare" sparsmakat då den osynliggör relationen mellan att köpa och sälja arbetskraft. Den mer korrekta och analytiska benämningen är "arbetsköpare".
- 3 Resonemangen om intersektionalitet i de tre styckena ovan baserar sig på Sohl (2014).

Referenser

- Acker, J. (2006) "Inequality regimes gender, class, and race in organizations", *Gender and Society*, 20(4): 441–464.
- Acker, J. (2009) "From glass ceiling to inequality regimes", *Sociologie du Travail* 51(2):199–217. <https://doi.org/10.1016/j.soctra.2009.03.004>.
- Awil, F. & Malešević, A. (2018) "Ett brev om mamor och arbete". I A. Jörgensdotter & H. Johansson (red.). *Jag har tänkt mycket på oss och våra utmattade kroppar*. Mölltorp: Föreningen Arbetarskrivare.
- Balibar, E. & Wallerstein, I. (red.). (2002) *Ras, nation, klass. Mångtydiga identiteter*. Stockholm: Daidalos.
- Bengtsson, E. (2020) *Världens jämlikaste land?* Lund: Arkiv förlag.
- Bengtsson, M. & Berglund, T. (2017) *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Berggren, H. & Trägårdh, L. (2006) *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Björkman, T. & Sandberg, Å. (2019) "Arbetslivsforskningen i Sverige – En historia om fem perioder". I Å. Sandberg (red.) *Arbete & välfärd: Ledning, personal och organisationsmodeller i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Bonacich, E., Alimahomed, S. & Wilson, J.B. (2008) "The racialization of global labor", *American Behavioral Scientist*, 52(3):342–355. <https://doi.org/10.1177/0002764208323510>.
- Boréus, K. (1994) *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket 1969–1989*. Stockholm: Tidens förlag.
- Brah, A. & Phoenix, A. (2004) "Ain't I a woman? Revisiting intersectionality", *Journal of International Women's Studies* 5(3):75–86.
- Braverman, H. (1985) *Arbete och monopolkapital. Arbetets degradering i det tjugonde århundradet* (Andra upplagan). Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Burawoy, M. (1979) *Manufacturing consent: Changes in the labor process under monopoly capitalism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Crenshaw, K. (1991) "Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color", *Stanford Law Review* 43(6):1241–1299.
- Dahlstedt, M. & Neergaard, A. (2019) "Crisis of solidarity? Changing welfare and migration regimes in Sweden", *Critical Sociology* 45(1):121–135. <https://doi.org/10.1177/0896920516675204>.
- de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005) *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.

- de los Reyes, P. (2016) "When feminism became gender equality and anti-racism turned into diversity management". I L. Martinsson, G. Griffin & K. Giritli Nygren (red.), *Challenging the myth of gender equality in Sweden*. Bristol: Policy Press.
- de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (2002) *Maktens (o)lika förkländnader. Klass, kön & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas akademi.
- Eribon, D. (2018) *Tillbaka till Reims*. Stockholm: Verbal.
- Essed, P. (1991) *Understanding everyday racism. An interdisciplinary theory*. London etc.: SAGE.
- Fürst, G. (1985) *Reträtten från mansjobben: En studie av industriarbetande kvinnor och arbetsdelningen mellan könen på en intern arbetsmarknad*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Healy, G., Tatli, A., Ipek, G., Özturk, M., Seierstad, C. & Wright, T. (2018). "In the steps of Joan Acker: A journey in researching inequality regimes and intersectional inequalities", *Gender, Work and Organization*, 26(12):1–14. <https://doi.org/10.1111/gwao.12252>.
- Knocke, W. (1986) *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Louis, É. (2019) *Vem dödade min far?* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Loury, G.C. (2002) *The anatomy of racial inequality*. Cambridge, Mass.: Harvard UP.
- Lundquist, Å. (2014) *Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stad.
- Lutz, H. (2011) *The new maids: Transnational women and the care economy*. London: Zed.
- Länsstyrelsen Stockholm (2018) *Antisvart rasism och diskriminering på arbetsmarknaden. Skillnader mellan afrosvenskar och den övriga befolkningen i bruttolön, disponibel inkomst och möjlighet att göra karriär på den svenska arbetsmarknaden*. Rapport 2018: 21. Stockholm: Länsstyrelsen.
- Meyer, B. (2019) "Left to right: Labour market policy, labour market status and political affinities", *Journal of Public Policy* 39(4):637–654.
- Miles, R. (1982) *Racism and migrant labour*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Miles, R. (1993) *Racism after "race relations"*. Abingdon-on-Thames: Routledge.
- Molina, I. (1997) *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Mulinari, D. & Räthzel, N. (2009) "The promise of the 'Nordic' and its reality in the south: The experiences of Mexican workers as members of the 'Volvo Family'". I S. Keskinen, S. Tuori, S. Irni & D. Mulinari. *Complying with colonialism: Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Farnham, England, Burlington: Ashgate: 67–84.
- Mulinari, D., Räthzel, N. & Tollefsen, A. (2011) "Everyday working lives in a transnational corporation in Mexico: The contradictory cooptation of trade unionists", *Economic and Industrial Democracy* 32(3): 379–399. <https://doi.org/10.1177/0143831X10377811>.
- Mulinari, P. (2007) *Maktens fantasier och servicearbetets praktik – arbetsvillkor inom hotell-och restaurangbranschen i Malmö*. Linköping: Linköpings universitet.
- Muñoz, C.B. (2008) *Transnational tortillas: Race, gender, and shop-floor politics in Mexico and the United States*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

- Neergaard, A. (2015) "Migration, racialisation and forms of unfree labour – dilemmas of union solidarity in Sweden". I C.-U. Schierup, R. Munck, B. Likic-Brboric & A. Neergaard (red.), *Migration, precarity and global governance: Challenges for labour*. Oxford: Oxford University Press.
- OECD (2017) *OECD Economic surveys Sweden* February 2017. OECD.
- Piketty, T. (2017) *Kapitalet i tjugoförsta århundradet*. Stockholm: Karneval.
- Piketty, T. (2020) *Kapital och ideologi*. Stockholm: Karneval.
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2000) *Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism*. London: Routledge.
- Roine, J. (2014) *Thomas Pikettys Kapitalet i det tjugoförsta århundradet*. Stockholm: Volante.
- Roine J. & Waldenström, D. (2009) "Wealth concentration over the path of development: Sweden, 1873–2006", *The Scandinavian Journal of Economics*, 111(1):151–187.
- Räthzel, N., Mulinari, D., Tollefsen, A., Molina, I. & Mählick, P. (2008) "Unvollendete transformationen: Widerstreitende Zugehörigkeiten, aufbrechende Geschlechterverhältnisse, Stadt Land-Beziehungen. Arbeitsalltag in einem europäischen transnationalen Unternehmen in Mexiko". *Forum Kritische Psychologie*. 52: 29–51.
- Räthzel, N., Mulinari, D. & Tollefsen A. (2014) *Transnational corporations from the standpoint of workers*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Saez, E., Zucman, G., Piketty, T., Alvaredo, F. & Chancel, L. (2018) *The world inequality report 2018*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Sandberg, Å. (red.) (2019) *Arbete & välfärd: Ledning, personal och organisationsmodeller i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Schierup, C-U. (1991) "'The duty to work': The theory and practice of Swedish refugee policy". I A. Ålund & C-U. Schierup (red.), *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish society*. Aldershot: Avebury.
- Schierup, C-U. & Paulson, S. (red.) (1994) *Arbetets etniska delning: Studier från en svensk bilfabrik*. Stockholm: Carlsson.
- Schierup, C-U., Munck, R., Likic-Brboric, B. & Neergaard, A. (2015) *Migration, precarity, and global governance: Challenges and opportunities for labour*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitz, E. (2011) *Den nya kvinnorörelsen under 1970-talet*. I B. Backlund & A. Sjödahl Hayman (red.) *Kvinnohistoria i Sverige*. Göteborg: Kvinnsam.
- Skovdahl, B. (1996) *Skeletten i garderoben. Om rasismens idéhistoriska rötter*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Sohl, L. (2014) *Att veta sin klass: Kvinnors uppgående klassresor i Sverige*. Diss. Stockholm: Atlas akademi.
- Therborn, G. (2016) *Ojämlighet dödar*. Lund: Arkiv.
- Therborn, G. (2018) *Kapitalet, överheten och alla vi andra*. Lund: Arkiv.
- Tomaskovic-Devey, D. (2014) "The relational generation of workplace inequalities", *Social Currents* 1(1):51–73. <http://dx.doi.org/10.1177/2329496513514032>.
- Tornhill, S. & Tollin, K. (2008) "Intervju med Beverley Skeggs. Om moralismens ekonomi och arbetarklassens värdighet", *Fronesis* 25–26:38–50.
- Wilkinson, R.G. & Pickett, K. (2010) *Jämlikhetsanden: Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. Stockholm: Karneval.

- Ålund, A. (1985) *Skyddsmurar: Etnicitet och klass i invandrarsammanhang*. Solna: Liber Förlag.
- Ålund, A., Schierup, C-U. & Neergaard, A. (red.) (2017) *Reimagineering the nation. Essays on twenty first century Sweden*. Frankfurt am Main & New York: Peter Lang.